

تحلیل حقوقی و اقتصادی ضمانت اجرای بانکی صدور چک بلامحل (قانون صدور چک اصلاحی ۱۳۹۷)

مجید بنایی اسکویی*

دانشیار، گروه حقوق خصوصی و اقتصادی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه علامه طباطبائی (ره)، تهران، ایران. رایانامه: Banaiioskoei@atu.ac.ir

چکیده

چک به‌عنوان یکی از متداول‌ترین روش‌های پرداخت در معاملات تجاری داخلی نقش ویژه و کاربردی در روابط اقتصادی دارد. این سند به‌عنوان ابزار جایگزین اسکناس به‌رغم دارا بودن مزیت‌های متعدد، معایبی هم دارد که مهم‌ترین آن، نگرانی از عدم وصول وجه چک توسط دارنده‌ای که به جای وجه نقد، اقدام به گرفتن کاغذی کرده است که نمی‌داند آیا قابل وصول است یا نه؟ چراکه این سند وابسته به اعتبار صادرکننده آن است و فی‌نفسه ارزش ذاتی ندارد و مآلاً هیچ پشتوانه دیگری برای وصول، جز اعتبار و اعتماد به صادرکننده قابل تصور نیست. به‌رغم وضع ضمانت اجراهای متعدد حتی پیش‌بینی وصف کیفری برای صدور چک بلامحل، سال‌هاست جایگاه این سند پرطرفدار در روابط تجاری تثبیت نشده، لکن با پیش‌بینی ضمانت اجرای بانکی در قانون اصلاحی ۹۷، گامی هوشمندانه در جهت اعتباردهی به این سند اتخاذ شده است که در صورت اجرای صحیح و اصلاح برخی ایرادات، امید می‌رود نتایج مطلوبی حاصل شود. در این مقاله، سعی شده است تحلیل حقوقی از این ضمانت اجرای منحصربه‌فرد ارائه و کارایی آن با توجه به آمار رسمی منتشرشده پیش و پس از اجرای قانون مذکور، بررسی شود.

واژه‌های کلیدی: اقامه دعوا، چک، سند تجاری، ضمانت اجرا، محرومیت‌های بانکی.

* استناد: بنایی اسکویی، مجید. (بهار ۱۴۰۲) «تحلیل حقوقی و اقتصادی ضمانت اجرای بانکی صدور چک بلامحل (قانون

صدور چک اصلاحی ۱۳۹۷)»، *مطالعات حقوق خصوصی*، ۵۳، ۱: ۲۵-۱.

DOI: 10.22059/JLQ.2023.357912.1007760

تاریخ دریافت: ۲۰ اردیبهشت ۱۴۰۲، تاریخ بازنگری: ۴ خرداد ۱۴۰۲، تاریخ تصویب: ۱۴ خرداد ۱۴۰۲، تاریخ انتشار: ۲۴ خرداد ۱۴۰۲

۱. مقدمه

توسعه روزافزون تجارت و معاملات تجاری داخلی و بین‌المللی و ضرورت سرعت و سهولت معاملات بازرگانی و نقش مهمی که گردش سرمایه و حجم مبادلات در اقتصاد هر کشور دارد، نیازمند پیش‌بینی ابزارهای مورد نیاز در این حوزه است که در عین همگام بودن با تحولات مبتنی بر نیازهای بازار، موجب اطمینان در انجام تعهدات گردد. بی‌تردید، چک همراه با حواله، به‌عنوان مهم‌ترین و پرطرفدارترین ابزار پرداخت (اسکینی، ۱۳۹۲: ۱۷۰) تجارت داخلی، سهم بسزایی در فعالیت‌های بازرگانی بر عهده دارد و در صورتی که برای استفاده از این ابزار سودمند نظامی مناسب طراحی شود و در اختیار فعالان این حوزه قرار گیرد، می‌تواند در رسیدن به اهداف کلان اقتصادی مؤثر واقع شود. اما فراموش نشود که چک صرفاً وسیله پرداخت است و نمی‌توان آن را به‌منزله پرداخت تلقی کرد و از این‌رو همواره این نگرانی برای شخصی که این سند را دریافت کرده و در مقابل مالی از دست داده است، وجود دارد که اگر سند، به پرداخت منجر نشود، چگونه و با تمسک به چه ضمانت‌های اجرایی می‌تواند حقوق خود را استیفا کند.

آثار سوء برگشت چک، از قبیل تراکم پرونده‌های قضایی، افزایش شمار زندانیان چک بی‌محل و همچنین کاهش اعتبار چک نزد فعالان اقتصادی که من‌جمله‌المجموع، هزینه زیادی را بر جامعه تحمیل می‌کند، از همان ابتدای ظهور چک در قوانین ایران به سال ۱۳۰۴ هجری شمسی و سپس در قانون تجارت فعلی مصوب ۱۳۱۱، مقنن را بر آن داشته است تا با تدوین ضوابط و مقررات خاص، این سند تجاری را به‌طور ویژه مورد حمایت قرار دهد (جلالی، ۱۳۹۸: ۱) تا به‌عنوان یک ابزار پرداخت کارآمد استفاده شود. (عبدی‌پور و فتوحی راد، ۱۳۹۵: ۱۸۸ و ۱۳۲)

در نظام حقوقی ایران، ضمانت‌های اجرایی مختلف پیش‌بینی شده برای چک بلامحل سابقه دیرینه همپای وضع قوانین تجاری دارد. مقنن ایرانی تنها یک سال پس از وضع قانون تجارت فعلی و اختصاص هشت ماده به چک، اولین ضمانت اجرا با رویکرد کیفری در سال ۱۳۱۲ با الحاق ماده ۲۳۸ مکرر به قانون کیفر سال ۱۳۰۴ را تصویب کرد. (فخاری، ۱۳۸۹: ۱۳۲) تصور قانونگذار از پیش‌بینی مجازات برای صادرکننده چک بلامحل، در راستای اعتباردهی به چک انجام گرفت تا ضمن ترغیب فعالان اقتصادی برای استفاده از این سند، نگرانی آنان در احتمال عدم وصول آن کاهش یابد و اعتماد اشخاص سلب نشود. لکن در عمل، مسیر انتخابی مقنن در بالا بردن اطمینان با اتخاذ ضمانت اجرای کیفری نتوانست سیر صعودی صدور چک‌های بلامحل را متوقف کند یا کاهش دهد. بعدها این رویکرد با وضع ضمانت‌های متنوع و بعضاً منحصربه‌فرد برای این سند عادی پرطرفدار اتخاذ شد، به‌گونه‌ای که برخی از این امتیازات حتی برای سند رسمی نیز پیش‌بینی نشده است.

آخرین اقدام مقنن در مسیر تحقق افزایش اعتبار چک، قانون اصلاحی ۱۳۹۷ است که تبعاً تحولاتی را بر مقررات حاکم بر چک ایجاد کرده، که مهم‌ترین آن ضمانت اجرای بانکی است. این ضمانت اجرای جدید، شامل مجموعه اقدامات تأمینی و تنبیهی است که به حکم قانونگذار و بدون نیاز به دستور قضایی از ناحیه نهادهای ارائه‌کننده خدمات مالی و اعتباری اعمال می‌شود.

شایان ذکر است که تا پیش از وضع قانون اصلاحی موصوف، تکلیف قانونی برای بانک در قبال چک برگشتی جز صدور گواهینامه عدم پرداخت، پیش‌بینی نشده بود و دارنده چک امیدی به همکاری بانک برای استیفای حقوق خود نداشت. درحالی‌که به موجب ضمانت اجرای مقرر در قانون اصلاحی ۱۳۹۷، مهم‌ترین وظیفه بانک و مؤسسات مالی، وصول وجه چک پرداخت‌نشده به نفع دارنده آن است. به‌زعم ما، مهم‌ترین ضمانت اجرایی که از بدو تولد چک تاکنون، مقنن می‌توانسته برای اعتباردهی به این سند وضع کند، همین ضمانت اجرای بانکی است. آمار رسمی منتشره توسط مراجع ذیصلاح، حاکی از کاهش چشمگیر صدور چک بلامحل پس از اجرای قانون یادشده است، لکن این شیوه معایب و مشکلاتی دارد که باید در جهت اصلاح آن اقدام کرد. در این مقاله سعی شده است تحلیل حقوقی از این ضمانت اجرای منحصربه‌فرد ارائه و کارایی این ضمانت اجرا بررسی شود. به‌سبب استفاده مکرر از عبارت «قانون اصلاحی مصوب سال ۱۳۹۷» در مقاله، از این پس با عبارت مخفف «قانون اصلاحی» یاد می‌شود.

۲. تکالیف بانکها و مؤسسات مالی در خصوص صدور چک بلامحل

بانکها یا مؤسسات مالی و اعتباری حسب کارکرد خود، دارای وظایف و تکالیفی مشخص در حوزه پولی و بانکی می‌باشند که عدم رعایت آنها موجب مسئولیت مدنی و کیفری است. (جعفری، ۱۳۹۹: ۳۰۵) پیش از تصویب قانون اصلاحی، وظیفه خاصی برای بانکها در راستای کاهش صدور چک بلامحل یا اقداماتی در احقاق حق دارنده آن، پیش‌بینی نشده بود، (درویشی هویدا، ۱۳۹۶: ۸۱) اما مقنن در قانون اصلاحی، تکالیف خاصی برای بانکها و مؤسسات مالی پیش‌بینی کرده است که در نوع خود بی‌نظیر است که در مباحث بعدی به آنها اشاره می‌شود.

۲.۱. احراز ملاتت ابتدایی متقاضی دسته‌چک

برای نخستین بار بانکها به موجب قانون اصلاحی مکلف شده‌اند، توانایی و ملاتت متقاضی دست چک را احراز کنند تا توانایی مالی مشتری برای تقبل تعهدات آتی را که به موجب اصدار چک برای وی ایجاد خواهد شد، ارزیابی کنند و از اعطای این سند پرطرفدار به اشخاص فاقد صلاحیت مالی خودداری ورزند. در این زمینه ارزیابی و احراز توانایی مالی

متعهد از دو طریق شرط ایجابی اعتبارسنجی و شرط سلبی ممنوعیت اعطای دسته‌چک به اشخاصی که پیشتر عدم ملاتت آنها احراز شده است، انجام می‌گیرد:

الف) اعتبارسنجی متقاضی: اصولاً اعتبارسنجی به روشی اطلاق می‌شود که به وسیله آن، بانک‌ها با استفاده از اطلاعات مالی گذشته و فعلی، امکان پیش‌بینی توانایی آتی متقاضی در بازپرداخت احتمالی تسهیلات اعطایی را ارزیابی می‌کنند. (سیاه کارزاده و محمدی، ۱۳۹۱: ۱۱۹) این روش مبتنی بر عملکرد متقاضی دریافت تسهیلات است که پس از بررسی سوابق، متقاضی رتبه‌بندی و در نهایت سقف اعتبار وی برای دریافت تسهیلات مشخص می‌شود. (جلیلی، ۱۳۸۹: ۲۲۴؛ مهرآرا و همکاران، ۱۳۸۸: ۱۲۲ به بعد)

هرچند اعتبارسنجی برای اعطای تسهیلات بانکی مسبوق به سابقه است، لکن اعتبارسنجی متقاضی دریافت‌کننده دسته‌چک، برای اولین بار وارد نظام بانکی کشور شده است. بر همین مبنا، بانک مکلف است صرفاً پس از دریافت گزارش اعتباری از سامانه ملی اعتبارسنجی و با تعیین سقف اعتبار متقاضی که باید در برگ‌های دسته‌چک درج شود، اقدام به اعطای دسته‌چک کند. تعیین سقف اعتبار در هر برگه و در مجموع در یک دسته‌چک، در حقیقت مشخص‌کننده اعتبار مالی صادرکننده است که می‌تواند یکجا در یک معامله یا به تدریج در معاملات از آن بهره‌مند شود.

اجازه صدور چک به اشخاصی که اعتبار مالی آنان پیشتر احراز نشده یا صدور با مبالغ نامحدود برای اشخاصی که از توانایی مالی محدودی برخوردارند، موجب آشفتگی در روابط تجاری و مآلاً اخلال در نظم عمومی اقتصادی می‌شود و از این رو تعیین سقف اعتبار برای اشخاصی مانند کارمندان و کارکنانی که شغل معمول آنها بازرگانی نیست و درآمد معین و محدودی در ماه به‌عنوان حقوق و دستمزد دریافت می‌دارند، ضروری است.

به‌رغم تمجید از نظام‌مند کردن اعتبار مالی اشخاص، یکی از ابهامات، موضوع اعتبارسنجی اشخاص حقیقی است، زیرا به هنگامی که اشخاص حقوقی متقاضی دریافت دسته‌چک هستند، مؤسسات اعتبارسنجی می‌توانند با بررسی عملکرد مالی شخص حقوقی مانند سرمایه ثبت‌شده، سیر گردش مالی، ترازنامه، فعالیت منظم و تصمیمات مجامع عمومی، پرداخت مالیات و سایر امور مالی، ارزیابی مشخصی از وضعیت مالی و اعتباری به‌دست آورند. لکن بررسی و احراز توانایی مالی شخص حقیقی به‌سبب دسترسی نداشتن به اطلاعات مالی، به‌سهولت شخص حقوقی امکان‌پذیر نیست. درحالی‌که اساساً فلسفه اعتبارسنجی بررسی وضعیت دارایی و ملاتت و اعتبار مالی گذشته برای پیش‌بینی رفتار آینده اقتصادی متقاضی در جهت بازپرداخت

تسهیلات بانکی است. (فلاحزاده و همکاران، ۱۳۹۵: ۶) از این رو اعتبارسنجی بانک نسبت به متقاضی حقیقی، ممکن است محدود به عدم گزارش تخلف مالی یا اعلام ورشکستگی شود.^۱

ب) ممنوعیت اعطای دسته چک به اشخاصی که عجز مالی آنها اثبات شده است: اعتبار چک وابستگی کاملی به صادرکننده آن دارد و از این رو اشخاصی که قبلاً ناتوانی مالی آنها احراز شده است، شرایط لازم برای استفاده از این ابزار پرداخت را ندارند. مصادیق بارز چنین اشخاصی، ورشکستگان و معسرین هستند که به درستی مقنن چنین ممنوعیتی را در قانون اصلاحی پیش‌بینی کرده است. هرچند با صدور حکم ورشکستگی و مآلاً حجر عارضی، عملاً امکان فعالیت‌های اقتصادی ورشکسته فراهم نیست، لکن چنین تصریحی، اقدامی احتیاطی تلقی می‌شود، زیرا ممکن است ارگان تصفیه اعم از مدیر تصفیه منتخب دادگاه یا ادارات تصفیه ورشکستگی، اجازه محدود فعالیت اقتصادی را به شخص ورشکسته برای تأمین امرار معاش خود و خانواده بدهند. در این صورت و نظر به اینکه اذن در شیء، اذن در لوازم آن نیز هست، ممکن است ورشکسته، متقاضی استفاده از چک باشد، که مقنن به درستی اجازه اعطای اعتبار تا این سطح را برای ورشکسته قائل نشده است. اما پیش‌بینی ممنوعیت اعطای دسته چک به معسرین، مسبوق به سابقه نیست و برای جلوگیری از صدور چک بلامحل بسیار کاربردی است. اصولاً نظام حقوقی ایران دو رویکرد متفاوت نسبت به ورشکسته و معسر دارد. درحالی‌که سخت‌گیری شدیدی نسبت به ورشکسته دارد و حتی اعمال توأم با بی‌مبالاتی و سهل‌انگاری ایشان را قابل مجازات می‌داند، (بنایی اسکویی، ۱۳۹۹: ۲۸۶) نسبت به معسر، رویکرد حمایتی دارد و امتیازاتی مانند در امان ماندن از حبس، معافیت موقت در پرداخت محکوم‌به یا هزینه دادرسی، حق داشتن وکیل معاضدتی و... را برای معسر پیش‌بینی کرده است، (فصیحی‌زاده و اسعدی، ۱۳۹۶: ۱۱۱) اما این رویکرد حمایتی، نمی‌تواند مبنای اعطای اعتبار تلقی شود؛ چه، شخصی که فاقد توانایی مالی برای انجام تعهدات قانونی یا قراردادی خویش است، اعم از اینکه دارایی منفی وی بر دارایی مثبتش فزونی گرفته یا امکان دسترسی به اموال خود را نداشته باشد، شایسته اعطای اعتبار و دریافت دسته چک نیست. به عبارت دیگر، معسری که قادر نیست بدهی خود را بپردازد یا برای اقامه دعوی حقوقی، عاجز از تودیع هزینه‌های دادرسی است، چگونه صلاحیت صدور چکی را دارد که اعتبار آن وابستگی تام به اعتبار مالی او دارد.

۱. پیش از تصویب قانون اصلاحی، اعتبارسنجی و ملاتذات مطلق دریافت‌کنندگان، تنها به «عدم وجود عملکرد مالی - بانکی سوء» آنها خلاصه می‌شد. (اسکینی، ۱۳۸۱: ۱۸۸)

۲.۲. احراز ملائت ثانوی صادرکننده

اگرچه احراز ملائت متقاضی در ابتدا و به‌هنگام اعطای دسته‌چک انجام می‌گیرد و شرایط ابتدایی اعتبار کسب‌شده تا اثبات عجز مالی صادرکننده استصحاب می‌شود، ولی تردیدی نیست که وجود این ملائت به‌هنگام صدور چک نیز مهم است. بر همین مبنا، امکان احراز ثانویه ملائت صادرکننده یا به‌عبارتی بررسی استمرار اعتبار وی وجود دارد و دریافت‌کننده چک می‌تواند آخرین وضعیت صادرکننده شامل سقف اعتبار مجاز، سابقه چک برگشتی در سه سال اخیر و میزان تعهدات چک‌های تسویه‌نشده را استعلام کند. با استعلام یادشده، صحت صدور سند نیز مکشوف می‌شود و دریافت‌کننده نگران سوءاستفاده از چک توسط اشخاص ثالث نخواهد بود. چنین امکانی در حقیقت تداوم همان اعتبارسنجی است، با این تفاوت که چنین اعتبارسنجی، اختیاری و به تمایل دریافت‌کننده وابسته است و وی می‌تواند با ارسال کد یکتای موجود در سند به سامانه‌ای که برای همین منظور طراحی شده است، بررسی کند که آیا صادرکننده در گذشته نسبت به چک‌های صادره خود، اهتمام داشته است یا نه. این اطلاعات دو دسته‌اند: اول، نسبت به صحت صدور چک توسط دارنده حساب یا انتقال صحیح به دارنده فعلی و اطمینان از عدم جعل، سرقت و هرگونه سوءاستفاده از آن و دوم، اعتبار صادرکننده مبنی بر اینکه آیا نامبرده دارای چک بلامحل است یا نه. این سامانه بر فرض صحت صدور چک توسط صادرکننده، پنج وضعیت را در قالب رنگ‌های مختلف اعلام می‌کند.

۲.۳. به اشتراک گذاشتن اطلاعات مالی صادرکننده چک بلامحل

یکی از امتیازهای مهم قانون اصلاحی به اشتراک گذاشتن اطلاعات مالی صادرکننده چک بلامحل برای اعمال ضمانت اجرای بانکی است. اعمال ضمانت اجرای بانکی تنها زمانی امکان‌پذیر است که وضعیت بدهی صادرکننده به‌سبب عدم پرداخت چک به اطلاع تمامی بانک‌ها و مؤسسات مالی و اعتباری برسد و این مهم منوط به درخواست دارنده چک بلامحل است. از این‌رو بانک به صرف نبود وجه و بدون اینکه درخواستی از سوی دارنده ارائه شود، نمی‌تواند و نباید رأساً نسبت به اعمال ضمانت اجرای مذکور اقدام کند. بدیهی است ضمانت‌های متعددی و متنوع دیگری برای دارنده جهت پیگیری چک بلامحل متصور است که لازمه آن اثبات عهدشکنی صادرکننده با اخذ گواهینامه عدم پرداخت است. اما اگر دارنده بخواهد صرفاً از مزایای این شیوه برخوردار شود، دیگری نیازی به صدور گواهی عدم پرداخت نیست، چراکه مبنای صدور گواهی عدم پرداخت، تسجیل زمان مراجعه است که در اعمال ضمانت اجرای بانکی موضوعاً منتفی است، لکن در صورت نبود وجهی برای توقیف، پیگیری چک منوط به دریافت گواهینامه عدم پرداخت است.

از ظاهر عبارت «به گواهینامه فاقد کد رهگیری در مراجع قضایی و ثبتی ترتیب اثر داده نمی‌شود» (قنوتی و جعفری، ۱۳۹۱: ۱۵۰) به کاررفته در مواد ۴ و ۵ قانون اصلاحی ممکن است، چنین برداشت شود پیگیری چک پرداخت‌نشده و ابستگی تامی به گواهینامه عدم پرداخت دارد و گواهینامه عدم پرداخت بدون درج کد رهگیری برای دارنده فاقد ارزش اثباتی است و حتی به‌عنوان یک سند عادی نیز در محاکم، قابل پذیرش نیست. چنین برداشتی مقرون به صواب نیست، زیرا عدم رعایت شرایط مقرر در قانون صدور چک، تنها موجب عدم بهره‌مندی از ضمانت اجرای پیش‌بینی شده در آن می‌شود، ولی به‌هیچ‌وجه نمی‌تواند حقوق دارنده را برای توسل به مراجع قضایی برای استیفای حقوق خود نسبت به چک به‌عنوان یک سند تجاری^۱ یا دست‌کم سند مدنی طلب نادیده گرفته شود.

علاوه بر این، موکول کردن صلاحیت یا شرایط استماع دعوی دارنده چک بلامحل به صدور گواهینامه عدم پرداخت با درج کد رهگیری، به‌رغم مزایای آن، دارای عیب است، زیرا ممکن است در مواردی بانک از صدور گواهینامه عدم پرداخت امتناع ورزد و از این‌رو منع امکان مراجعه به محاکم برای تظلم‌خواهی با حقوق دارنده و همچنین وظیفه ذاتی محاکم در تعارض است. (بنایی اسکویی، ۱۳۹۴: ۶۴۶)

۲.۴. اعمال ضمانت اجرای بانکی پس از ۲۴ ساعت

مهم‌ترین وظیفه بانک‌ها و مؤسسات مالی پس از اطلاع از عدم پرداخت، اعمال ضمانت اجرای بانکی است. موارد یادشده در قانون اصلاحی خود شامل دو دسته‌اند؛ دسته اول و مهم، اختصاص به توقیف حساب صادرکننده دارد که مستقیماً می‌تواند برای دارنده چک بلامحل مفید باشد. لکن دسته دوم، شامل محرومیت‌های بانکی است^۲ که نفع مستقیمی برای دارنده

۱. عدم رعایت قواعد مقرر در قانون صدور چک، تنها موجب عدم بهره‌مندی از مزایای قانون موصوف می‌شود، ولی همچنان سند موصوف، چک تلقی می‌شود و مآلاً از امتیازات مقرر برای اسناد تجاری مانند مسئولیت تضامنی امضاکنندگان یا اصل معرف طلب برخوردار است. علاوه بر این، از آنجا که مسئولیت حقوقی و کیفری نماینده، خلاف قاعده است، اصولاً صادرکننده چک در قالب نمایندگی به موجب قانون تجارت مسئول نیست. (برای مطالعه بیشتر رک: سکوتی نسیمی، ۱۳۹۵: ۵۴؛ درویشی هویدا، ۱۳۹۴: ۶۵)

۲. شایان ذکر است که پیشتر مطابق ماده ۲۹ دستورالعمل حساب جاری مصوب شورای پول و اعتبار به شماره ۹۱/۵۹۹۱۲ مصوب ۱۳۹۱/۰۳/۰۶ علاوه بر ممنوعیت اعطای دسته‌چک، محرومیت‌های مقرر در قانون صدور چک مصوب ۱۳۹۷، شامل ۱. اعطای هرگونه تسهیلات اعم از ریالی و ارزی، ۲. افتتاح هرگونه حساب سپرده جدید اعم از قرض‌الحسنه و سرمایه‌گذاری، ۳. گشایش اعتبارات اسنادی و صدور ضمانت‌نامه اعم از ریالی و ارزی و ۴- ارائه خدمات بانکی الکترونیکی از جمله صدور انواع کارت‌های الکترونیکی و تمدید آنها (کارت‌های خرید، اعتباری، کیف پول الکترونیکی و ...) پیش‌بینی شده بود. لکن به موجب رأی شماره ۵۵ مصوب ۱۳۹۵/۰۲/۲۷ هیأت عمومی دیوان عدالت اداری به جهت مغایرت با قانون صدور چک، ابطال گردید. بر همین مبنا نیز در دستورالعمل بعدی حساب جاری (ریالی) مصوب ۱۳۹۷/۰۳/۰۱ این شورا، دیگر ذکری از محرومیت‌های بانکی به میان نیامده است.

به همراه ندارد و همانند شکایت کیفری، تنها وسیله‌ای برای تحت فشار قرار دادن صادرکننده در جهت ایفای تعهد یعنی پرداخت دین تلقی می‌شود که در عین حال می‌تواند از جمله اقدامات پیشگیرانه برای انجام و تکرار جرم محسوب شود. (دشتبانی و اصغری، ۱۴۰۰: ۹۹)

نکته شایان تأمل، زمان شروع اعمال ضمانت اجرا موصوف است. از ظاهر ماده ۵ مکرر چنین برداشت می‌شود که تکلیف مقرر برای بانک‌ها و مؤسسات مالی تنها پس از گذشت ۲۴ ساعت از زمان ثبت چک پرداخت‌نشدنی در سامانه صیاد آغاز می‌شود و پیش از آن، تکلیفی قابل تصور نیست. در حالی که مدت زمان تعیین‌شده، فرصت طلایی برای صادرکننده است تا قبل از مسدود شدن حساب، وجوه خود را از بانک یا مؤسسه مالی خارج و مآلاً امکان اعمال مهم‌ترین بخش ضمانت اجرای بانکی یعنی توقیف وجه به میزان چک را بی‌اثر سازد. از این رو منطقی بود مقنن به جای عبارت «پس از ۲۴ ساعت» از عبارت «ظرف ۲۴ ساعت» استفاده می‌کرد؛ یعنی پس از ثبت چک بلامحل در سامانه صیاد و اعلام برخط، بانک‌ها و مؤسسات مالی مکلف باشند، بلافاصله و در نهایت تا ۲۴ ساعت، نسبت به توقیف وجه متعلق صادرکننده اقدام مقتضی را به عمل آورند.

۳. مبنای مسئولیت بانک‌ها و مؤسسات مالی در اعمال ضمانت اجرای بانکی

بی‌گمان یکی از عوامل مهم ترغیب اشخاص به قبول چک، اعتمادی است که آنها به بانک دارند و تصور می‌کنند که دارنده دسته‌چک، نزد بانک دارای اعتبار است و پیشتر وضعیت مالی وی از سوی بانک بررسی و ارزیابی شده و صحت عمل او اثبات شده است. این پندار، درست یا غلط، موجب شده است تا دریافت‌کننده چک بیش از آنکه امید به اعمال ضمانت اجرای مقرر برای چک بلامحل داشته باشد، با اعتماد و اطمینان به بانک، این سند را دریافت کند. (اسکینی، ۱۳۸۲: ۱۸۱)

صرف‌نظر از صحت و سقم این باور عمومی، افزایش تعهدات و پیش‌بینی مسئولیت برای بانک برای سامانه‌دهی صدور و انتقال این سند پرطرفدار و کاهش صدور چک‌های بلامحل کاملاً منطقی و حتی مطابق قاعده «من له الغنم فعلیه الغرم» که برخی از تلازم بین نماء و درک یاد کرده‌اند (علوی قزوینی و مسعودیانزاده، ۱۳۹۳: ۶) نیز است، چراکه بانک‌ها در قبال نفع سرشاری که

لکن مطابق بندهای ۵ و ۶ ماده ۱۷ دستورالعمل مصوب ۹۷، بانک‌ها مکلف شده‌اند که در قراردادهای حساب جاری که با متقاضیان منعقد می‌نمایند، قید کنند که در صورت عدم کفایت موجودی حساب جاری، بانک حق دارد وجه چک یا کسری آن را از محل موجودی قابل برداشت صادرکننده در سایر حساب‌های انفرادی ریالی وی در همان بانک به ترتیب اولویت از حساب جاری، حساب قرض‌الحسنه، حساب پس‌انداز، حساب سرمایه‌گذاری کوتاه‌مدت و حساب سرمایه‌گذاری بلندمدت به دارنده پرداخت نماید. در همین زمینه به موجب بند ۶ ماده ۱۹ دستورالعمل فوق‌الذکر در خصوص حساب‌های جاری که پیش از این تاریخ منعقد شده‌اند، مکلف به تنظیم و انعقاد الحاقیه هستند.

از مبالغ موجود در حساب‌های جاری قرض‌الحسنه صاحبان حساب دارای دسته‌چک، عاید خود می‌کنند، مکلف‌اند بخشی از وظایف ذاتی خود در جهت اعتباردهی به این سند چه به‌هنگام اعطای دسته‌چک و چه نسبت به ایفای حقوق دارنده چک پرداخت نشده، انجام دهند.

۴. اعمال ضمانت اجرای بانکی

۴.۱. اجرای مستقیم ضمانت اجرای بانکی

مهم‌ترین ابزار مقرر در ضمانت اجرای بانکی، توقیف حساب صادرکننده در هریک از حساب‌ها و کارت‌های بانکی تا میزان مبلغ برگشتی است. هرچند دو شیوه موازی دیگر نیز برای توقیف اموال از جمله وجه نقد متعلق صادرکننده وجود دارد،^۱ ولی قدر متیقن اعمال ضمانت اجرای بانکی برای دارنده بسیار سهل‌تر و سودمندتر است.

از نکات قوت این قانون آن است که مقنن از عبارت «تحت هر عنوان» استفاده کرده و امکان تفسیرهای متفاوت و مآلاً عدم اقدام نسبت به مسدود کردن وجوه برخی حساب‌های خاص صادرکننده چک را منتفی کرده است. اما از ایرادات قانون موصوف آن است، مشخص نمی‌کند آیا مبلغ مسدودشده را بانک رأساً می‌تواند به دارنده چک تسلیم کند یا الزاماً باید دستور قضایی در این خصوص وجود داشته باشد. صرف‌نظر از اینکه مطابق بندهای ۵ و ۶ ماده ۱۷ دستورالعمل حساب جاری (ریالی) مصوب ۱۳۹۷/۰۳/۰۱ شورای پول و اعتبار، در صورت وجود قرارداد فی‌مابین بانک و مشتری، بانک می‌تواند نسبت به توقیف به میزان وجه چک برگشتی از سایر حساب‌ها و همچنین پرداخت آن به دارنده چک بلامحل اقدام کند، اما نظر به اینکه یکی از علل وضع ضمانت اجرای بانک در راستای تسهیل و تسریع در استیفای حقوق دارنده چک و عدم مراجعه به مراجع قضایی و ثبتی است، از این‌رو به نظر می‌رسد بانک‌ها و مؤسسات مالی مکلف‌اند، در مطلق موارد اعم از اینکه مجوزی پیشتر از سوی صاحب اخذ شده باشد یا نه و بدون نیاز به دستور قضایی، نسبت به پرداخت وجه از طریق بانک محال‌علیه اقدام کنند.

ایراد دیگر معطوف به اقدامات موازی بانک و مؤسسات مالی است. برای مثال اگر بانکی نسبت به توقیف وجه اقدام کرد، آیا این تکلیف از سایر بانک‌ها و مؤسسات مالی ساقط می‌شود یا نه؟ در پاسخ به این پرسش می‌توان گفت از آنجا که صادرکننده بیش از مبلغ مندرج در چک به دارنده، بدهکار نیست، از این‌رو امکان مطالبه وجهی بیش از مبلغ مندرج در سند

۱. به موجب ماده ۲۹۲ قانون تجارت و ماده ۱۰۸ قانون آیین دادرسی مدنی، دارنده چک می‌تواند نسبت به توقیف اموال از جمله وجه نقد متعلق صادرکننده اقدام کند. هرچند صدور اجرائیه ثبتی که معطوف به توقیف و سپس فروش اموال می‌شود، نیز می‌تواند به‌عنوان اقدام موازی دیگری تلقی شود. (عبدی‌پور فرد، ۱۳۹۷: ۲۶۳)

تحت ذیل عنوان خسارت همانند صدور اجرائیه ثبتی^۱ یا صدور اجرائیه از طریق دادگاه، نیازمند اقامه دعواست. در نتیجه، امکان توقیف بیش از یک مبلغ مجاز نیست و منطقاً اگر هریک از بانک‌ها و مؤسسات مالی، نسبت به توقیف تمام یا بخشی از مبلغ قیدشده در چک اقدام کنند، به همان میزان از تکالیف سایر اشخاص مسئول کاسته می‌شود.

اما ابهام دیگری که در این خصوص مطرح است، آن است که مشخص نیست اگر به میزان مبلغ مندرج در چک که خواسته اصلی دارنده است، توقیف شد، آیا همچنان می‌توان نسبت به اعمال سایر موارد ضمانت اجرای موصوف مانند عدم ارائه تسهیلات بانکی اقدام کرد؟ چراکه تا رفع سوء اثر از چک، دارنده محق استفاده از ضمانت اجرای بانکی علیه صادرکننده است، درحالی‌که ممکن است وجه چک بنا به دلایلی مسدود و قابل پرداخت به دارنده نباشد.

۲.۴. اعمال محرومیت‌های بانکی

بخش دوم موضوع ضمانت اجرای موصوف در قالب محرومیت‌های بانکی است که نفع مستقیمی برای دارنده ندارد، بلکه وسیله‌ای برای وادار کردن صادرکننده به انجام تعهد یعنی پرداخت چک است که در سه بند علیه صادرکننده اعمال خواهد شد: ۱. عدم افتتاح هرگونه حساب و صدور کارت بانکی جدید، ۲. عدم پرداخت هرگونه تسهیلات بانکی یا صدور ضمانت‌نامه‌های ارزی یا ریالی و ۳. عدم گشایش اعتبار اسنادی ارزی یا ریالی.

مقنن در احصای موارد ضمانت اجرای بانکی دقت کافی را به عمل نیاورده و ممکن است گفته شود موارد مذکور در ماده ۵ مکرر حصری است و از این رو در موارد شک و تردید، امکان تفسیر موسع برای اعمال ضمانت اجرای موصوف که نوعی محرومیت و مجازات تلقی می‌شود، وجود ندارد. اما با توضیحاتی که پیشتر معروض افتاد، مبرهن است که مقنن، نظر به مطلق عدم ارائه خدمات بانکی به صادرکننده چک بلامحل داشته است. لذا، بهتر بود در تنظیم متن قانونی، علاوه بر تصریح به ضمانت اجرای قبلی یعنی مسدود کردن وجه، با قید عبارت «ممنوعیت هرگونه تسهیلات و خدمات بانکی از قبیل عدم افتتاح حساب و...»، امکان سوءاستفاده یا تفاسیری که موجب بی‌اثر کردن ضمانت اجرای فوق شود، جلوگیری می‌کرد.

۳.۴. مسئولیت بانک در عدم اعمال ضمانت اجرای بانکی

یکی از نقاط قوت قانون اصلاحی پیش‌بینی مسئولیت جبران خسارت در صورت عدم رعایت اعمال ضمانت اجرای بانکی وفق تبصره ۵ ماده ۵ است. هرچند ممکن است گفته شود تبصره فوق حکم جدیدی به همراه ندارد و تکرار قواعد عمومی مسئولیت است، لکن مقنن با فرض

۱. برای دیدن نظر مخالف رک: اصغری آقمشهدی و محمدزاده، ۱۳۹۱.

وجود قواعد عمومی برای اولین بار نسبت به جبران خسارت ثالث (دارنده)، تصریح کرده که تاکنون سابقه نداشته است. تحقق این مسئولیت با فرض ورود خسارت است که تنها در عدم رعایت توقیف وجه محقق می‌شود، لکن عدم رعایت اعمال محرومیت‌های بانکی مانند صرف صدور کارت بانکی برای صادرکننده که نفع مستقیمی برای دارنده سند به همراه ندارد، موجب مطالبه خسارت نیست.

۵. اعمال ضمانت اجرای بانکی علیه نماینده

به موجب قانون اصلاحی، در صورتی که چک به وکالت یا نمایندگی^۱ از طرف صاحب حساب اعم از شخص حقیقی یا حقوقی صادر شود، اعمال ضمانت اجرای بانکی علاوه بر صاحب حساب، در مورد وکیل یا نماینده، نیز اعمال می‌شود، مگر اینکه در مرجع قضایی صالح اثبات کند، عدم پرداخت مستند به عمل صاحب حساب یا وکیل یا نماینده بعدی اوست.

پیش‌بینی مسئولیت صادرکننده در مقام نماینده ابتدا در قانون راجع به چک بی‌محل مصوب ۱۳۳۷/۱۲/۱۶ وارد نظام حقوقی ایران شد^۲ و سپس در قوانین بعدی گسترش یافت و در نهایت در قانون صدور ۱۳۵۵ فعلی در ماده ۱۹ تثبیت شد. در حال حاضر، نماینده حتی در چارچوب اختیارات قانونی و قراردادی اقدام به صدور چکی کند که قابل پرداخت نباشد، دارای مسئولیت حقوقی و کیفری است. تنها در صورتی که ثابت شود، عدم پرداخت مستند به عمل صاحب حساب بوده است، صرفاً از جنبه کیفری معاف، لکن مسئولیت حقوقی (تضامنی) همچنان باقی خواهد بود.

در این شیوه نیز اگر صادرکننده ثابت کند عدم پرداخت مستند به عمل صاحب حساب است، مشمول اعمال ضمانت اجرای بانکی نخواهد بود. هرچند منع اعمال ضمانت اجرای بانکی علیه نماینده با وجود مسئولیت حقوقی (تضامنی) پرداخت وجه، قابل درک نبوده و منطقی نیست دارنده، امکان بهره‌مندی از این شیوه برای وصول مطمئن و سریع وجه چک محروم شود و به جای آن، مسیر طولانی و پرزحمت دعوای حقوقی را طی کند که علاوه بر ازدیاد دعوای، موجب اتلاف وقت و هزینه برای دارنده سند خواهد بود.

۱. بر خلاف نظر برخی (سکوتی نسیمی، ۱۳۹۵: ۵۵ و ۵۴) استعمال عبارت «وکالت» در کنار عبارت «نمایندگی» در ماده ۱۹ قانون صدور چک زائد است، زیرا وکالت یکی از اقسام نمایندگی قراردادی است و با قید «نمایندگی» نیازی به درج «وکالت» نیست. (حبیبی، ۱۳۹۶: ۹۱)

۲. مطابق ماده ۱۱ قانون راجع به چک بی‌محل ۱۳۳۷، شرکت‌ها و کلیه اشخاص حقوقی امضاکننده یا امضاکنندگان چک مشمول مقررات این قانون خواهند بود و دعوای عدم دخالت و یا سلب بعدی سمت و اختیارات از آنها در صورتی که عدم پرداخت وجه چک مستند به عمل آنها باشد، به طوری که سوء نیت محرز شود، مانع از تعقیب امضاکننده یا امضاکنندگان چک نخواهد بود.

۶. مزیت برتر ضمانت اجرای بانکی در وصول سهل و سریع وجه چک برگشتی

مرسوم است فلسفه جدایی حقوق تجارت از حقوق سنتی، بر سه اصل مهم تسهیل، سرعت و اطمینان در انجام معاملات و گردش ثروت نهاده شده است. انجام معاملات انبوه توسط بازرگانان، اقتضات خود را می‌طلبد که با ابزارهای ساده حقوق کلاسیک قابل تحقق نیست، و لامحالہ پیش‌بینی روش‌های نوین از ضرورت‌های فعالیت‌های تجاری و اقتصادی است. تاجر می‌خواهد به سهولت معامله کرده و در عوض ثمن معامله را بدون نگرانی دریافت کند. تسریع در انجام معامله و دریافت ثمن به اندازه نفس انجام آن برای وی اهمیت دارد. (ستوده تهرانی، ۱۳۹۱: ۱۵) از آنجا اغلب معاملات تجاری مبتنی بر نسبه و به اعتبار اشخاص منعقد می‌شود، اطمینان دریافت‌کننده سند از وصول آتی وجه، بسیار با اهمیت است، چه او نیز به نوبه خود تعهداتی دارد که بخشی از آن متکی بر نقد شدن سندی است که دریافت کرده است. از این رو هرچه زمان دستیابی به وجه سند برای دارنده کوتاه‌تر باشد، بی‌شک برای وی مطلوب‌تر است. بررسی اطلاعات مالی صادرکننده در شبکه بانکی کشور، توقیف و وصول سریع وجه چک به‌عنوان اصلی‌ترین خواسته دارنده چک پرداخت‌نشده تنها در ضمانت اجرای بانکی پیش‌بینی شده است و در سایر ضمانت‌اجراهای مختص چک بلامحل چنین امکانی با ویژگی‌های پیش‌گفته وجود ندارد.

اگرچه تکلیف قانونی بانک‌ها و مؤسسات مالی پس از انقضای یک شبانه‌روز آغاز می‌شود و محتمل است صادرکننده با خارج کردن وجه از حساب یا انتقال آن به حساب شخص ثالث، این بخش از ضمانت اجرا را بی‌اثر سازد، ولی در عمل تا صادرکننده مطلع شود و بخواید نسبت به خارج کردن وجوه خویش با توجه به محدودیت‌های انتقال وجه در سال‌های اخیر اقدام کند، مدت زمان مذکور منقضی شده است. ضمن اینکه نگهداری وجوه نقد خارج از شبکه بانکی دارای مشکلات متعددی مانند ترس و نگرانی از گم یا سرقت شدن یا احتمال عدم امکان استرداد از ثالث منکری است که با تبانی، وجوه به حساب او واریز شده است را برای صادرکننده به‌همراه دارد. علاوه بر این توقیف وجه یا محرومیت‌های اعطای تسهیلات بانکی به صادرکننده، وسیله‌ای شدیدتر از تمسک به سایر ضمانت‌اجراهای مختص چک حتی شکایت کیفری است. اصولاً اثبات جرم صدور چک بلامحل در شکایت کیفری دشوار و با ملاحظات قضات کیفری روبه‌روست و صادرکننده نیز می‌تواند به اسباب متعددی از قبیل گذشت زمان، وجود محل (ادبی سده و محمدی رمقانی، ۱۳۹۴: ۱۱۴ به بعد) وعده‌دار بودن چک و امثالهم برای زوال وصف کیفری متمسک شود و حربه مجازات را بی‌اثر سازد. در سایر ضمانت‌اجراها نیز محدودیت‌های مشابهی وجود دارد، درحالی‌که در ضمانت اجرای بانکی دارنده بهتر می‌تواند به مقصود خود یعنی وصول طلب برسد، زیرا شرایط حاکم بر زندگی افراد جامعه

آنچنان دستخوش تغییر شده است که برخی از نیازهای فعلی بشر که در گذشته جزو امور غیرضرور تلقی می‌شد، در حال حاضر از نیازهای اساسی حیات جمعی افراد جامعه محسوب می‌شود. استفاده از برق، گاز، تلفن و امثالهم از جمله آنهاست. بی‌گمان استفاده از خدمات بانکی نیز ضرورتی اجتناب‌ناپذیر است و بدون امکان استفاده از آنها، زندگی بسیار سخت و طاقت‌فرسا خواهد بود.

۷. نقش قانون اصلاحی در کاهش آمار چک برگشتی

«از آنجا که وضع و اجرای قواعد حقوقی حاکم بر فعالیت‌های اقتصادی (حقوق اقتصادی) با نتایج حاصل از تحلیل اقتصادی این قواعد مرتبط است»، (شیروی، ۱۳۹۹: ۶۴) بی‌گمان تحلیل اقتصادی قواعد حاکم بر ضمانت اجرای بانکی در تصمیمات آتی متولیان حوزه پولی و بانکی حائز اهمیت است و مآلاً این ارزیابی، بدون بررسی آمار و اطلاعات و رفتار استفاده‌کنندگان چک، مقرون به صواب نیست. بر همین مبنا، سعی شده است تا با بررسی آمار رسمی ارائه‌شده از سوی بانک مرکزی، کارایی این ضمانت اجرا که قاعدتاً در کاهش آمار چک برگشتی ظهور و بروز یافته است، ارزیابی شود.

مطابق آمارهای رسمی بانک مرکزی، میزان چک‌های برگشتی پیش از قانون اصلاحی تقریباً دو برابر وضعیت فعلی است. برای مثال در مهر ۱۳۹۷ یعنی یک ماه پیش از تصویب قانون موصوف، چک‌های مبادله‌ای در کل کشور بالغ بر ۸/۹ میلیون فقره به ارزشی حدود ۹۳۶ هزار میلیارد تومان بوده است که حدود ۱/۳ میلیون فقره به ارزش ۱۴۸ هزار میلیارد تومان برگشت‌خورده است. به عبارتی نسبت تعداد چک‌های برگشتی به کل چک‌های مبادله‌شده در این ماه ۱۳ درصد و نسبت ارزش چک‌های برگشتی به کل چک‌های مبادله‌شده ۱۵/۸ درصد بوده است. تا پیش از اجرای قانون موصوف برخی مواقع چک‌های برگشتی تا یک پنجم کل چک‌های مبادله‌ای در تعداد یا ارزش را شامل می‌شد که خوشبختانه این وضعیت تقریباً به نصف کاهش پیدا کرده است. سیر کاهش صدور چک‌های بلامحل طی سال‌های متمادی در جدول ۱ قابل مشاهده است.^۱

۱. آمارهای رسمی چک‌های مبادله‌ای منتشرشده بین سال‌های ۱۳۹۶ تا ۱۴۰۱ توسط بانک مرکزی (قابل دسترسی در سامانه بانک مرکزی: www.cbi.ir)

جدول ۱. مقایسه چک‌های مبادله‌ای و برگشتی بین سال‌های ۱۳۹۶ تا ۱۴۰۱

چک‌های مبادله‌شده	خرداد ۱۳۹۶	خرداد ۱۳۹۷	خرداد ۱۳۹۸	خرداد ۱۳۹۹	خرداد ۱۴۰۰	خرداد ۱۴۰۱
مجموع کل چک‌های مبادله‌شده	۹/۵ میلیون فقره	۹/۱ میلیون فقره	۶/۵ میلیون فقره	۷/۹ میلیون فقره	۷/۲ میلیون فقره	۶/۸ میلیون فقره
ارزش کل چک‌های مبادله‌شده	۶۰۰ هزار میلیارد تومان	۷۸۰ هزار میلیارد تومان	۸۴۲ هزار میلیارد تومان	۱۵۴۴ هزار میلیارد تومان	۱۹۴۶ هزار میلیارد تومان	۳۴۲۴ هزار میلیارد تومان
تعداد برگشتی	۱/۵ میلیون فقره	۱/۳ میلیون فقره	۶۱۷ هزار فقره	۸۸۱ هزار فقره	۷۷۳ هزار فقره	۶۴۰ هزار فقره
ارزش چک‌های برگشتی	۱۳۸ هزار میلیارد تومان	۱۳۵ هزار میلیارد تومان	۹۴ هزار میلیارد تومان	۱۸۶ هزار میلیارد تومان	۲۸۰ هزار میلیارد تومان	۳۷۴ هزار میلیارد تومان
درصد تعداد برگشتی	۱۶/۲ درصد	۱۴/۶ درصد	۹/۴ درصد	۱۱/۲ درصد	۹/۷ درصد	۹/۵ درصد
درصد ارزش برگشتی	۲۳/۱ درصد	۱۷/۳ درصد	۱۱/۱ درصد	۱۲ درصد	۱۲/۶ درصد	۱۰/۹ درصد

همان‌طور که ملاحظه می‌شود درصد چک‌های برگشتی به وصولی پس از اجرای قانون اصلاحی کاهش چشمگیری داشته است که در سال ۱۴۰۰ تقریباً به نصف تقلیل یافته که در جدول ۲ مشخص است.

جدول ۲. درصد نسبت چک برگشتی به وصولی ۱۳۹۵-۱۴۰۰

سال	۱۳۹۵	۱۳۹۶	۱۳۹۷	۱۳۹۸	۱۳۹۹	۱۴۰۰
تعداد	۱۴/۹	۱۵/۴	۱۲/۷	۹/۱	۹/۸	۹/۱
مبلغ	۲۲/۲	۲۱/۵	۱۴/۵	۱۱/۱	۱۱/۳	۱۲

تا پیش از تکمیل مقاله، آخرین وضعیت چک‌های برگشتی تا بهمن ۱۴۰۱ در جدول ۳ بیانگر سیر نزولی چک‌های برگشتی است.

جدول ۳. درصد نسبت چک برگشتی به وصولی در سال ۱۴۰۱

۱۴۰۱	فروردین	اردیبهشت	خرداد	تیر	مرداد	شهریور	مهر	آبان	آذر	دی	بهمن
تعداد	۹/۱	۹/۸	۹/۵	۹/۳	۹/۱	۸/۲	۷/۶	۷/۱	۶/۹	۶/۸	۷/۳
مبلغ	۱۱/۲	۱۲/۴	۱۰/۹	۱۰/۴	۱۱/۴	۱۰/۵	۱۱/۱	۹/۳	۸/۵	۸/۵	۹/۲

۸. کاهش زندانیان چک بلامحل

زندانیان چک بلامحل محصول دو اقدام دارنده است. اولین و رایج‌ترین اقدام، طرح شکایت کیفری است که دارنده می‌تواند ضمن آن مطالبه وجه چک و خسارت را نیز تقدیم دادگاه کند. دومین اقدام که متأسفانه به‌عنوان یک قاعده عمومی در نظام حقوقی ایران نهادینه شده است، بهره‌مندی از قانون نحوه اجرای محکومیت‌های مالی است. هرچند این قانون مشمول بدهکار معسر نمی‌شود، لکن از آنجا که امکان اثبات اعسار منوط به تعرفه شهود است و اعتبار شهادت نیز به نظر قاضی بستگی دارد، در عمل، امکان اثبات اعسار دشوار است. (رحمتی و همکاران، ۱۳۹۲: ۲۴۷)

متأسفانه آمار دقیقی از زندانیان چک بلامحل قابل مشاهده نیست، ولی با توجه به گزارش‌های رسمی مراجع نظارتی و همچنین اعلام نظر مقامات رسمی مسئول در این حوزه، می‌توان به آثار کاهش چشمگیر زندانیان چک بلامحل اذعان کرد. پیش از اجرای قانون اصلاحی چک ۱۳۹۷، وضعیت تراکم پرونده‌های چک‌های پرداخت‌نشده و زندانیان مرتبط به شرح ذیل بود:

۱. رتبه دوم پرونده‌های حقوقی،

۲. رتبه اول زندانیان جرائم غیر عمد،

۳. رتبه اول زندانیان زن.^۱

مطابق گزارش مرکز پژوهش‌های مجلس که بر اساس آمار اعلامی از سوی سازمان زندان‌ها و اقدامات تأمینی و تربیتی در آذر ۱۳۸۰ تنظیم شده است، از کل زندانیان مرتکب جرائم علیه اموال و مالکیت، ۶۶/۷۳ درصد اختصاص به زندانیان صدور چک بلامحل بود.^۲ به گزارش پایگاه اطلاع‌رسانی دولت و همچنین خبرگزاری جمهوری اسلامی به نقل از روابط عمومی بانک مرکزی، تعداد زندانیان ورودی با جرم چک بلامحل در سال ۱۳۹۶ برابر ۲

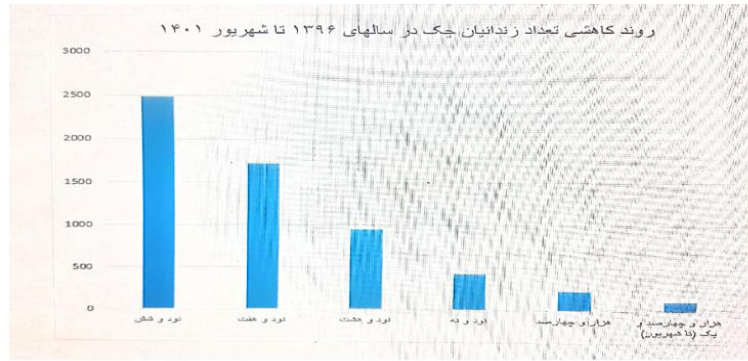
۱. دفتر مطالعات اقتصادی معاونت پژوهش‌های اقتصادی، مرکز پژوهش‌های مجلس، گزارش نظارتی از عملکرد اجرای «قانون

اصلاح قانون صدور چک» مصوب ۱۳۹۷، گزارش شماره مسلسل ۲۲۰۱۷۱۸۵، تاریخ انتشار ۱۳۹۹/۰۷/۱۶.

۲. دفتر بررسی‌های حقوقی معاونت پژوهشی، مرکز پژوهش‌های مجلس، مطالعه اجمالی پیرامون صدور جرم چک بلامحل

(وضعیت زندانیان زندان قصر)، شماره مسلسل ۶۳۷۳، اسفند ۱۳۸۰.

هزار و ۴۸۸ نفر بود که این تعداد در سال ۱۴۰۱ به ۱۱۳ نفر تا شش ماهه اول سال کاهش یافته است.^۱

۹. صرفه اقتصادی و کاهش آثار سوء اجتماعی

اعمال ضمانت اجرای بانکی و دسترسی سریع و آسان دارنده به تمام حساب‌های بانکی صادرکننده برای توقیف و وصول وجه چک، از ابعاد مختلف اقتصادی و اجتماعی حائز اهمیت است. هزینه‌های گزاف تحمیل شده بر دارنده و همچنین فعالان اقتصادی شامل از دست دادن دارایی، پیگیری و اقامه دعوا، کاهش اعتبار چک، کاهش امنیت اقتصادی، افزایش ریسک فعالیت‌های اقتصادی، افزایش هزینه‌های مبادلاتی و امثالهم (مداح و متقی مزلقانی، ۱۳۹۳: ۷۸) بخشی از آثار سوء ناشی از صدور چک بلامحل است که در این ضمانت اجرا، حذف یا کاهش پیدا کرده است.

۹.۱. کاهش هزینه‌های پیگیری برای وصول وجه

با امکان وصول وجه چک از طریق بانک، دیگر نیازی نیست دارنده شیوه‌های مختلف مانند اقامه دعوی حقوقی، شکایت کیفری، صدور اجرائیه ثبتی یا درخواست صدور اجرائیه از طریق دادگاه را که هم مستلزم صرف هزینه و هم دارنده مکلف است زمان زیادی را برای نیل به موضوع تعهد یعنی دریافت وجه چک و احتمالاً خسارت طی کند، بگذراند. ضمن اینکه هریک از شیوه‌های مذکور دارای محدودیت‌های مختص به خود هستند که امکان وصول وجه چک را دشوار می‌سازند.

۱. خبر درج شده در سایت پایگاه اطلاع‌رسانی دولت، سه‌شنبه ۲۶ مهر ۱۴۰۱ و خبرگزاری جمهوری اسلامی دوشنبه ۲۵ مهر ۱۴۰۱.

۲.۹. کاهش آثار سوء خارج کردن فعال اقتصادی

سلب اعتبار صادرکننده چک با حسن نیت که در شرایط اقتصادی به طور موقت توانایی پرداخت وجه چک را ندارد، علاوه بر اینکه به خود او آسیب وارد می‌کند، برای جامعه نیز زیانبار است. ضمن اینکه ماهیتاً عدم پرداخت چک، جرم نیست و مقایسه صادرکننده با اشخاصی که مرتکب جرائم مختلف مانند سرقت یا کلاهبرداری شده‌اند، به هیچ وجه صحیح نیست. فرض کنید مدیرعامل خوشنام و باتجربه در چارچوب اختیارات قانونی و قراردادی و با در نظر گرفتن تمامی ریسک‌های مدیریتی اقدام به صدور چک کند، لکن متعاقباً امکان نقد شدن چک به علت مشکلات اقتصادی مانند تغییرات ناگهانی ارز، وجود ندارد. چنین مدیری حتی در صورت اثبات حسن نیت در مقام نماینده و وکیل، نمی‌تواند خود را از مجازات رها کند. بدیهی است حبس وی به سود هیچ کس حتی دارنده نیست و عقل معاش حکم می‌کند اگر سوءنیتی وجود ندارد، چنین شخصی آزاد باشد تا اگر امید اندکی برای انجام تعهد وجود دارد، امتحان شود.

۳.۹. کاهش هزینه‌های نگهداری زندانیان چک برگشتی

بی‌تردید با حبس صادرکننده چک بلامحل، هزینه‌های نگهداری زندانی بر جامعه و عموم مردم تحمیل می‌شود. طبیعی است هر زندانی حق دارد از پوشاک، خوراک و مکانی برای طی محکومیت خود برخوردار باشد و اگر بیمار شد، دسترسی به پزشک برای وی فراهم باشد. مدیریت صحیح، حکم می‌کند چنین هزینه‌های گزافی تنها برای زندانی کردن اشخاصی بر عهده عموم مردم نهاده شود که آزاد بودن آنها منحل نظم جامعه است.

۴.۹. کاهش آثار سوء اجتماعی

به طور معمول کمتر به آثار سوء اجتماعی پیگیری صدور چک بلامحل در محاکم توجه شده است. پیگیری صدور چک بلامحل در مراجع قضایی که با اقامه دعوی حقوقی یا شکایت کیفری آغاز و در نهایت ممکن است با حبس صادرکننده خاتمه پیدا کند، موجب مشکلات و معضلات اجتماعی می‌شود. علاوه بر این، آثار سوء اجتماعی که برای خود صادرکننده به سبب حضور در زندان به عنوان دانشگاه جرم یا مشکلاتی که برای خانواده زندانی ممکن است ایجاد شود، بسیار قابل تأمل است. صادرکننده چک پرداخت نشده در اغلب موارد در مقام سرپرست و تأمین کننده مادی و معنوی خانواده است که در نبود وی، خسارات جبران‌ناپذیری به خانواده وی وارد می‌آید. درحالی که با اعمال ضمانت اجرای بانکی می‌توان از افزایش آثار نامطلوب اجتماعی جلوگیری کرد.

۱.۰ معایب قانون اصلاحی در توسل به ضمانت اجرای بانکی

به‌رغم مزایای انکارناپذیر قانون اصلاحی و پیش‌بینی ضمانت اجرای بانکی، معایبی نیز قابل احصاء می‌باشد که بخشی از آن به خود قانون و بعضی به عملکرد بانک مرتبط است که سعی می‌شود به برخی اشاره شود.

۱.۱.۰ دشواری ثبت به‌هنگام صدور یا انتقال چک

بدیهی است اعمال ضمانت اجرای بانکی منوط به ثبت چک در سامانه است، لکن مراحل ثبت صدور یا انتقال چک در سامانه بانک مرکزی با مشکلاتی همراه است. وقت‌گیر بودن مراحل ثبت در سامانه علاوه‌بر تنظیم و تحریر سند، مشکلات فضای مجازی و عدم دسترسی به اینترنت لحظه‌ای به‌هنگام انجام معامله، امکان بهره‌مندی از این ضمانت اجرا را کاهش داده و بعضاً موجب عدم تمایل به استفاده از چک شده است. درحالی‌که اساساً فلسفه اسناد تجاری بر پایه تسهیل و تسریع معاملات و گردش ثروت بنا نهاده شده است.

۲.۱.۰ عدم امکان درج مندرجات اختیاری یا اصلاح و تغییر سند

از ایرادات دیگر، عدم امکان درج مندرجات اختیاری یا اضافی یا عدم امکان اصلاح و تغییر سند است.^۱ همچنین عدم امکان درج علت صدور یا محدود کردن مسئولیت در سامانه بانک مرکزی از ایرادات مهم قابل ذکر است که می‌تواند ابهام مهمی را برای طرفین در صورت بروز اختلاف به‌همراه داشته باشد. برای مثال به‌طور معمول درج مندرجات اضافی یا اختیاری مجاز مانند قید عدم ضمانت یا محدود کردن مسئولیت یا عدم انتقال در سند تجاری، مرسوم و در صورت بروز اختلاف و اقامه دعوا، قدر متیقن در روابط بلافصل قابل استماع است. درحالی‌که در شرایط فعلی عملاً چنین امکانی برای صادرکننده یا انتقال‌دهنده وجود ندارد.

۳.۱.۰ افزایش ابهام تعیین تاریخ صدور

تعیین تاریخ صدور چک به‌سبب آثار مترتب بر آن، دارای اهمیت فوق‌العاده است. برای مثال از آنجا که صدور سند، یک عمل حقوقی است، صادرکننده باید اهلیت لازم برای این عمل حقوقی را دارا باشد. همچنین اسناد از حیث صدور تابع قانون حاکم در زمان صدور هستند و

۱. از معایب مهم دیگر قانون اصلاحی، عدم پیش‌بینی امکان ثبت ضمانت در چک است که البته ارتباطی با اعمال ضمانت اجرای بانکی که معطوف به مسئولیت صادرکننده است، ندارد. در قانون اصلاحی سال ۹۷ و متعاقب آن در سال ۱۴۰۰ که مقنن به‌درستی الزام به ثبت چک‌های تضمینی در سامانه برای جلوگیری از پول‌شویی قواعدی را مقرر نموده، تنها به ثبت صدور و انتقال چک اشاره شده و در خصوص ضمانت از چک سخنی به میان نیامده است. بنابراین مستند به ماده ۲۰ قانون صدور چک، باید گفت ضمانت در چک، کماکان تابع ظهرونیسی فیزیکی است (اسکینی و یمرلی، ۱۴۰۰: ۱۵).

از این رو تغییر شرایط اعمال حقوقی، اقدامات گذشته را متزلزل نمی‌کند. علاوه بر این، امکان بهره‌مندی از بسیاری ضمانت‌های اجرایی مقرر برای دارنده چک بلامحل مانند امکان طرح شکایت کیفری، اقامه دعوی حقوقی علیه ظهرنویسان، درخواست تأمین خواسته بدون پرداخت خسارت احتمالی یا مطالبه خسارت تأخیر تأدیه^۱، نیازمند رعایت مواعیدی است که شروع آن، زمان صدور است. اما با الزامی بودن ثبت چک در سامانه، تاریخ صدور همچون گذشته محل بحث بوده و در حال حاضر این ابهام تشدید شده است. برای مثال اگر سند تنظیم و تسلیم دارنده شود، ولی یک هفته بعد توسط صادرکننده در سامانه ثبت شود، در حالی که تاریخ مندرج در چک سه هفته دیگر قید شده، زمان صدور چک، چه زمانی است؟ اضافه کنید به مثال قبل، اگر سند به صورت ناقص تسلیم دارنده شده که متعاقباً زمان تکمیل سند هم می‌تواند زمان صدور تلقی شود، به‌ویژه بر خلاف اعتقاد مشهور (عالی‌پناه و جوادی، ۱۳۹۸: ۵۷۳) نظریه نمایندگی با فرض فوت یا جنون حادث شده برای صادرکننده پیش از تکمیل دارنده، نمی‌تواند توجیهی برای تلقی کردن تاریخ تکمیل به عنوان تاریخ صدور باشد.

پیش از قانون اصلاحی نیز موضوع تعیین تاریخ صدور حائز اهمیت بود و از این رو اگر صادرکننده یا ظهرنویس به موجب سند جداگانه‌ای می‌توانست اثبات کند، تاریخ واقعی صدور، تاریخ قیدشده در چک نیست، صادرکننده از مسئولیت کیفری و ظهرنویسان در صورت منقضی شدن مواعد قانونی از مسئولیت حقوقی معاف می‌شدند. لکن مطابق تئوری عمل به ظاهر (افتخار جهرمی و خراسانی، ۱۳۹۶: ۴۷) و نبود دو تاریخ صدور و تأدیه در چک، اصلح آن است که زمان درج شده در سند ملاک اعتبار باشد یا قدر متیقن استناد به تاریخ واقعی در مقابل دارنده ثالث با حسن نیت مؤثر نباشد و ملاک برای بهره‌مندی از ضمانت‌های اجرایی مقرر برای دارنده، تاریخ ظاهری یا همان تاریخ مندرج در چک باشد (فخاری، ۱۳۸۹: ۱۲۷ به بعد) که مورد وثوق تمام اشخاصی است که بر مبنای آن اقدام به صدور، انتقال یا ضمانت در سند کرده‌اند.

به عبارت دیگر، نظر به الزام ثبت و انتقال چک در سامانه مطابق قانون اصلاحی، لامحاله باید تاریخ مندرج در چک، تاریخ صدور تلقی شود. عدم پذیرش تاریخ قیدشده در چک، نوعی تناقض و تضاد در حقوق چک تلقی می‌شود، چراکه به موجب ماده ۳ مکرر قانون صدور چک، امکان مطالبه وجه پیش از تاریخ قیدشده، میسر نیست. از این رو اگر تاریخ صدور واقعی که در اغلب موارد پیش از تاریخ صدور ظاهری است، ملاک باشد، عملاً حقوق دارنده تضییع خواهد شد. علاوه بر این، وضعیت حقوقی چک ثبت‌نشده در سامانه، مبهم است. ظاهر قانون اصلاحی بر عدم امکان پیگیری مطلق چک از مراجع قضایی و ثبتی اشاره دارد، ولی

۱. به موجب رأی وحدت رویه شماره ۸۱۲ مورخ ۱۴۰۰/۰۴/۰۱ هیأت عمومی دیوان عالی کشور، خسارت تأخیر تأدیه از تاریخ چک (صدور) قابل مطالبه است.

همان‌طور که پیشتر بیان شد، چنین برداشتی منطقی نیست و دست‌کم باید گفت: دارنده چکی که در سامانه ثبت نشده، از امتیازات قانون صدور چک از جمله اعمال ضمانت اجرای بانکی محروم است، ولی امکان اقامه دعوا و بهره‌مندی از امتیازهای اسناد تجاری قانون تجارت کماکان محفوظ است.^۱

۱۱. نتیجه

بی‌تردید افزایش یا کاهش چک‌های بلامحل به عوامل متعددی مرتبط است که نمی‌توان فقط در ضمانت اجرای قانونی آنها را جست‌وجو کرد. شرایط نامناسب محیط اقتصاد کلان، رکود اقتصادی، تورم و تغییرات مکرر و فاحش نرخ ارز و امثالهم می‌توانند در افزایش چک بلامحل مؤثر باشند، (درگاهی و همکاران، ۱۳۹۹: ۲۸) اما نقش مؤثر و مهم بازدارندگی ضمانت اجرای مناسب در کاهش صدور چک بلامحل قابل چشم‌پوشی نیست. به‌رغم پیش‌بینی ضمانت اجرای مناسب متعدد و متنوع برای صدور چک پرداخت‌نشده، مؤثرترین ضمانت اجرایی که مقنن از بدو تولد چک تاکنون می‌توانسته برای اعتباردهی چک و جلوگیری از صدور بلامحل آن، وضع کند، ضمانت اجرای بانکی مقرر در قانون اصلاحی سال ۱۳۹۷ است. با وجود برخی ایرادات، ضمانت اجرای موصوف دارای امتیازات منحصربه‌فردی از نظر حقوقی و اقتصادی است که این ضمانت اجرا را از سایر شیوه‌های رایج مقرر برای پیگیری صدور چک بلامحل متمایز می‌کند. بدون هزینه بودن استفاده از این شیوه، توقیف دارایی نقدی صادرکننده در نظام بانکی کشور بدون نیاز به دستور قضایی در کوتاه‌ترین زمان، کاهش چشمگیر آمار صدور چک بلامحل و در نتیجه کاهش مراجعات به دستگاه قضایی و اقامه دعای حقوقی و کیفری، کاهش آمار زندانیان صدور چک بلامحل، صرفه اقتصادی و کاهش مشکلات اقتصادی و اجتماعی ناشی از اعمال ضمانت اجرای نامناسب برای پیگیری چک بلامحل همچون هزینه‌های نگهداری زندانیان چک برگشتی و آثار سوء اجتماعی آن از دستاوردهای ضمانت اجرای بانکی است که می‌تواند موجب افزایش بیش از پیش اعتبار چک شود و به نوبه خود، سهمی در کاهش ریسک فعالیت‌های اقتصادی و هزینه‌های مبادلاتی و در نتیجه امنیت اقتصادی ایفا کند.

۱. بدیهی است در صورتی که چک مشمول قواعد عمومی قانون تجارت باشد، مسئولیتی متوجه وکیل یا نماینده‌ای که در چارچوب اختیارات قانونی و قراردادی اقدام به صدور چک نموده است، نخواهد بود. (سکوتی نسیمی، ۱۳۹۵: ۵۴)

بیانیه نبود تعارض منافع

نویسنده اعلام می‌کند که تعارض منافع وجود ندارد و تمام مسائل اخلاق در پژوهش را شامل پرهیز از دزدی ادبی، انتشار و یا ارسال بیش از یک بار مقاله، تکرار پژوهش دیگران، داده‌سازی یا جعل داده‌ها، منبع‌سازی و جعل منابع، رضایت ناآگاهانه سوژه یا پژوهش‌شونده، سوء رفتار و غیره، به‌طور کامل رعایت کرده است.

منابع

۱. اصغری آقمشهدی، فخرالدین؛ علی محمدزاده (۱۳۹۱). «خسارت تأخیر تأدیه چک‌های مطالبه‌شده توسط اجرائیه ثبت». *فصلنامه نقد رأی، دوره جدید*، (۱۱)، ۱۷-۱: <https://ujas.ac.ir/rgb/browse> (۵ اسفند ۱۴۰۱)
۲. ادیبی سده، سارا؛ حسن محمدی رمقانی (۱۳۹۴). «وضعیت کیفری چک پرداخت‌نشده و اجده محل» *فصلنامه قضاوت*، ۸۴، ۱۲۶-۱۰۹: <http://www.ghazavat.org/article.html153732> (۴ اسفند ۱۴۰۱)
۳. اسکینی، ربیعا (۱۳۹۲). *حقوق تجارت تطبیقی (چک، سفته و برات در حقوق ایران، فرانسه و انگلیس)*. ج دوم، تهران: مجد.
۴. اسکینی، ربیعا (۱۳۸۲). «نقش بانک‌ها در پیشگیری از صدور چک بلامحل» *نامه مفید*، ۳۷، ۱۷۹-۲۰۸: <https://law.mofidu.ac.ir> (۴ اسفند ۱۴۰۱)
۵. اسکینی، ربیعا؛ صالح یمرلی (۱۴۰۰). «نوآوری‌های قانون اصلاح صدور چک مصوب ۱۳۹۷؛ گاهی به‌سوی پس یا گاهی به پیش؟». *پژوهش‌های حقوقی، شهر دانش*، ۲۰(۴۶)، ۲۸-۷: <https://jlr.sdil.ac.ir/article.html132610> (۱۰ اسفند ۱۴۰۱)
۶. افتخار جهرمی، گودرز؛ سید علی خراسانی (۱۳۹۶). «تبیین اصول و قواعد دادرسی تجاری و ارزیابی کارایی آن از منظر تحلیل اقتصادی حقوق». *مطالعات حقوق تطبیقی*، ۸(۱)، ۶۵-۴۵: <https://jcl.ut.ac.ir/articlehtml6252> (۱۰ اسفند ۱۴۰۱)
۷. بنایی اسکویی، مجید (۱۳۹۹). *ارمغان عمر، دعوی ورشکستگی. مجموعه مقالات در نکوداشت استاد دکتر محمود عرفانی*، تهران: جنگل، ۲۸۵-۲۸۶.
۸. بنایی اسکویی، مجید (۱۳۹۴). «تجدید قلمرو صلاحیت دیوان عدالت اداری توسط شورای عالی انقلاب فرهنگی». *مطالعات حقوق عمومی*، دانشگاه تهران، ۴۵(۴)، ۶۶۵-۶۳۱: <https://doi.org/10.22059/jplsq.2016.56443>
۹. حبیبی، محمود (۱۳۹۶). *نماینده‌گی در اسناد تجاری در پرتو کنوانسیون‌ها و اسناد بین‌المللی*. ج دوم، تهران: میزان.
۱۰. جعفری، امین (۱۳۹۹). *حقوق بانکی*. ج ۱، *بایسته‌های حقوق بانکی*، ج اول، تهران: شرکت سهامی انتشار.
۱۱. جلالی، سید حمیدرضا (۱۳۹۸). *تحولات ضمانت اجرای اجراهای پیش‌بینی‌شده در قانون اصلاحی صدور چک ۱۳۹۷*. *پایان‌نامه کارشناسی ارشد دانشگاه علامه طباطبائی (ره)*.
۱۲. جلیلی، محمد (۱۳۸۹). «سامانه اعتبارسنجی مشتریان بانکی و بیمه‌ای مطالعه موردی: تجربه شرکت مشاوره و رتبه‌بندی اعتباری ایران». *پژوهش‌های پول - بانکی*، ۲(۴)، ۲۴۳-۲۲۱: <https://jmbr.mbri.ac.ir/article.html51-1> (۸ اسفند ۱۴۰۱)
۱۳. ستوده تهرانی، حسن (۱۳۹۱). *حقوق تجارت*. ج ۳، *ج بیست و دوم*، تهران: دادگستر.
۱۴. سکوتی نسیمی، رضا (۱۳۹۵). *مباحثی تحلیلی از حقوق اسناد تجاری*، ج دوم، تهران: مجد.
۱۵. سلطانی، محمد (۱۳۹۰). *حقوق بانکی*. ج اول، تهران: میزان.
۱۶. سیاه کارزاده، محمدسجاد؛ محسن محمدی (۱۳۹۱). «نظام سنجش اعتبار در بانکداری اسلامی، ضرورت، جایگاه و الزامات». *تحقیقات مالی اسلامی*، ۲(۲) (پیاپی ۲)، ۱۴۱-۱۱۵: <https://ifr.isu.ac.ir/articlehtml1525> (۱۰ اسفند ۱۴۰۱)
۱۷. شیروی، عبدالحسین (۱۳۹۹). *حقوق اقتصادی*. ج اول، تهران: سمت.

۱۸. دشتبانی روزبهانی، محمد؛ عبدالرضا اصغری (۱۴۰۰). «پیشگیری از جرائم مرتبط با چک در قانون اصلاحی ۱۳۹۷ صدور چک». *آموزه‌های حقوق کیفری*، ۱۸(۲۱)، ۶۹-۱۰۴. در: https://cld.razavi.ac.ir/article_html1504. (اسفند ۲۰) (۱۴۰۱)
۱۹. درگاهی، حسن؛ مجتبی قاسمی؛ سجاد فتح‌اللهی (۱۳۹۹). «اثر جرم مالی چک برگشتی بر ریسک اعتباری بانک‌ها و رشد اقتصادی با تأکید بر شاخص اجرای قانون: رویکرد پدل استانی». *فصلنامه تحقیقات مدل‌سازی اقتصادی*، ۱۱(۴۰)، ۷-۳۲. در: <https://jemr.khu.ac.ir/articlehtmlhtml1979-1>. (اسفند ۲۰) (۱۴۰۱)
۲۰. درویشی هویدا، یوسف (۱۳۹۴). *حقوق اسناد تجاری*. ج دوم، تهران: میزان.
۲۱. رحمتی، محمد؛ ایوب میری؛ علی‌اکبر فرزادی (۱۳۹۲). «نقد رویه قضایی در بررسی دعوی اعسار». *مجله حقوق خصوصی*، ۱۰(۲)، ۲۵۴-۳۳۹. در: https://jolt.ut.ac.ir/articlehtml51416_1. (اسفند ۲۰) (۱۴۰۱)
۲۲. عالی‌پناه، علیرضا؛ علی جوادی (۱۳۹۸). اثر نمایندگی در صدور سند تجاری بر تعیین تاریخ چک و لوازم آن با نگاهی به کوانسیون‌های ژنو درباره چک مصوب ۱۹۳۱ م. *دوفصلنامه پژوهشنامه حقوق اسلامی*، ۲۰(۲)، ۵۰-۵۷۸. در: <https://ilr.isu.ac.ir/issuehtml588-563>. (اسفند ۲۰) (۱۴۰۱)
۲۳. عبدی پورفرد، ابراهیم (۱۳۹۷). *حقوق اسناد تجاری*. ج چهارم، تهران: مجد.
۲۴. عبدی پورفرد، ابراهیم؛ علی فتوحی‌راد (۱۳۹۵). تحلیل اقتصادی اسناد تجاری به‌عنوان سیستم پرداخت. *دوفصلنامه دانشنامه حقوق اقتصادی*، دوره جدید، ۲۳(۹)، ۱۳۵-۱۱۲. در: https://lawecon.um.ac.ir/article_html29467. (اسفند ۲۰) (۱۴۰۱)
۲۵. علوی قزوینی، سید علی؛ سید ذبیح‌اله مسعودیان‌زاده (۱۳۹۳). «قاعده «من له الغنم فعلیه الغرم»». *فصلنامه پژوهش‌نامه اندیشه‌های حقوقی*، دوره جدید، ۱، پیاپی ۴، ص ۷۵-۹۱. در: <https://rroldt.journals.ikiu.ac.ir/articlehtml612>. (اسفند ۲۰) (۱۴۰۱)
۲۶. فخاری، امیرحسین (۱۳۸۹). *اندیشه‌های حقوقی (۳)*، حقوق تجارت. تهران: مجد.
۲۷. فصیحی‌زاده، علیرضا؛ سید حسن اسعدی (۱۳۹۶). «عدول از اصول دادرسی و قواعد حقوقی در دعوی اعسار». *فصلنامه پژوهش حقوق خصوصی*، ۶(۲۰)، ۱۰۱-۱۲۵. در: https://jplr.atu.ac.ir/article_html7842. (اسفند ۲۰) (۱۴۰۱)
۲۸. فلاح‌زاده، محمدعلی؛ محمود ابراهیمی؛ سجاد افشار (۱۳۹۵). اعتبارسنجی اقتصادی از منظر حقوق عمومی. *فصلنامه دیدگاه‌های حقوق قضایی*، ۷۳ و ۷۴، ۱۰۱-۱۲۶. در: <https://jlvviews.ujsas.ac.ir/browse>. (اسفند ۲۰) (۱۴۰۱)
۲۹. مداح، مجید؛ نازنین متقی مزلقانی (۱۳۹۳). «بررسی اثر برخی متغیرهای اقتصاد کلان بر ارزش چک‌های بلامحل در ایران». *مجلس و راهبرد*، ۲۱(۷۸)، ۸۴-۶۱. در: <https://nashr.majles.ir/issuehtml27-25>. (اسفند ۲۰) (۱۴۰۱)
۳۰. مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، دفتر بررسی‌های حقوقی معاونت پژوهشی (۱۳۸۰). *مطالعه اجمالی پیرامون صدور جرم چک بلامحل (وضعیت زندانیان زندان قصر)*، شماره مسلسل ۶۳۷۳.
۳۱. مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، دفتر مطالعات اقتصادی معاونت پژوهش‌های اقتصادی (۱۳۹۹). گزارش نظارتی از عملکرد اجرای «قانون اصلاح قانون صدور چک» مصوب ۱۳۹۷، شماره مسلسل ۱۷۱۸۵-۲۲۰.
۳۲. مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، دفتر مطالعات حقوقی معاونت پژوهش‌های سیاسی-حقوقی (۱۳۹۹). *اظهارنظر کارشناسی درباره: «لایحه الحاق یک تبصره به ماده ۱۴ قانون صدور چک»*، شماره مسلسل ۱۷۱۹۸-۱-۲۴۰.
۳۳. مهرآرا، محسن؛ میثم موسایی؛ مهسا تصویری؛ آیت حسن‌زاده (۱۳۸۸). *رتبه‌بندی اعتباری مشتریان حقوقی بانک پارس‌بان. فصلنامه مدل‌سازی اقتصادی*، ۳(۳)، (پیاپی ۹)، ۱۵۰-۱۲۱. در: https://eco.firuzkuh.iau.ir/article_html55559html. (اسفند ۲۰) (۱۴۰۱)

تارنماها

۳۴. سایت بانک مرکزی ایران www.cbi.ir (اسفند ۲۰) (۱۴۰۱)
۳۵. سایت پایگاه اطلاع‌رسانی دولت www.dolat.ir (اسفند ۲۰) (۱۴۰۱)
۳۶. سایت خبرگزاری جمهوری اسلامی ایران www.ima.ir (اسفند ۲۰) (۱۴۰۱)

Research Paper

Legal and Economic analysis of Bank Execution Guarantee of Issuing an Unpaid Cheque

Majid BanaeiOskoei*

Associate Professor, of Private Law, Faculty of Law, Allameh Tabatabaiee University, Tehran, Iran. Email: Banaeioskoei@atu.ac.ir

Abstract

The increasing development of internal and international trade and commercial transactions, the need for speed and ease of commercial transactions, the important role of capital circulation, and the volume of exchanges in the economy of each country require the prediction of the tools needed in this field, which at the same time keep pace with developments, based on the needs of the market, ensure the fulfillment of obligations. Undoubtedly, a cheque, as one of the most common payment methods in internal business transactions, has a special and practical role in economic relations. Despite having many advantages, this document, as an alternative to bank notes, has some disadvantages, the most important of which is the worry of non-receipt of the cheque by the holder who has taken a piece of paper in exchange for the price, which he does not know if it can be receivable or not? because this document is dependent on the issuer's credit and has no inherent value in itself, as a result, no other support to receive is conceivable except credit and trust in the issuer. Despite the provision of a guarantee of multiple implementation guarantees and even the provision of criminal penalties for issuing bounced cheques, the position of this popular document in business relations has not been established for years. Cheque, as one of the important means of payment in domestic trade, has a significant contribution to commercial activities, and if it is designed for the use of this useful tool and is provided to the activists of this field, it can be effective in achieving macroeconomic goals. But let's not forget that a cheque is only a means of payment and it cannot be considered as a payment, and therefore

* **How to Cite:** BanaeiOskoei, Majid. (2023, Spring) "Legal and Economic analysis of Bank execution Guarantee of issuing an unpaid cheque" *Private Law Studies Quarterly*, 53, 1: 1 – 25.

DOI: <https://doi.org/10.22059/JLQ.2023.357912.1007760>

Manuscript received: 10 May 2023; final revision received: 25 May 2023; accepted: 4 June 2023, published online:14 June 2023

there is always a concern for the person who received this document and lost money in return, that if the document leads to payment. If not, how and by what implementation guarantee can he claim his rights.

The effects of bounced cheques, such as the density of court cases, the increase in the number of cheque prisoners, and the decrease in the validity of cheques to economic actors, which ultimately imposes a significant cost on society, have been from the very beginning of the appearance of cheques in the Iran laws. In the year 1925 and then in the current commercial law approved in 1932, has encouraged the legislator to especially support this commercial document by developing special rules and regulations, so that it can be used as an efficient payment tool.

In Iran's legal system, the various sanction guarantees foreseen for bounced cheques have a long history with the establishment of commercial laws. Only one year after establishing the current Trade Act and assigning 8 articles to cheques, the Iranian legislature approved the first sanction guarantee with a criminal approach in 1932 by adding repeated Article 238 to the criminal law. The legislator's idea of predicting the punishment for the issuer of the cheque was carried out in line with the crediting of the cheque, so that while encouraging the economic activists to use this document, their concern about the possibility of non-payment will be reduced and the trust of the people will not be taken away. However, in practice, the chosen way for the legislator to raise confidence by adopting the guarantee of criminal execution could not stop or reduce the upward trend of issuing bad cheques. Later, this approach was adopted by guaranteeing various and sometimes unique performances for this popular normal document, so that some of these privileges are not even provided for the official document.

The last act of the legislator in the direction of increasing the validity of the cheque is the amendment law of 2017, which consequently made changes to the regulations governing the cheque, the most important of which is the guarantee of bank execution. This new implementation guarantee includes a set of protective and punitive measures that are applied by the legislator without the need for a judicial order on the part of institutions providing financial and credit services.

It is worth noting that before the enactment of the above-mentioned amendment law, the bank had no legal obligation for a bounced cheque other than issuing a certificate of non-payment, and the cheque holder had no hope of the bank's cooperation to fulfill his rights. Whereas, according to the guarantee of implementation stipulated in the amendment law of 2017, the most important duty of banks and financial institutions is to receive unpaid cheques for the benefit of the holder. In my opinion, the most important sanction guarantee that the legislator could have established for crediting this document since the birth of the cheque is the bank implementation

guarantee. The official statistics published by the competent authorities indicate a significant decrease in the issuance of bounced cheques after the implementation of the aforementioned law, but this method has disadvantages and problems that must be corrected. In this article, an attempt has been made to provide a legal and economic analysis of this unique performance guarantee.

Keywords: Commercial document, Cheque, Performance guarantee, Bank restrictions, Litigation.

Declaration of conflicting interests

The author declares no potential conflicts of interest with respect to the research, authorship, and/or publication of this article.

Funding

The authors received no financial support for the research, authorship, and/or publication of this article.

This article is an open-access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC-BY) license.